ΑΠΟΦΑΣΗ ΤΟΥ ΔΙΚΑΣΤΗΡΙΟΥ (τέταρτο τμήμα)

της 27ης Σεπτεμβρίου 2012*

«Κοινωνική ασφάλιση των διακινούμενων εργαζομένων — Κανονισμός (ΕΟΚ) 1408/71 — Άρθρα 13 και 14γ — Εφαρμοστέα νομοθεσία — Μη μισθωτοί εργαζόμενοι — Σύστημα κοινωνικής ασφαλίσεως — Υπαγωγή — Πρόσωπο που ασκεί μισθωτή δραστηριότητα ή που δεν ασκεί καμία δραστηριότητα σε κράτος μέλος — Μισθωτή δραστηριότητα ασκούμενη σε άλλο κράτος μέλος — Διαχειριστής εταιρίας — Διαμονή σε κράτος μέλος διαφορετικό από εκείνοτης εταιρικής έδρας — Διαχείριση της εταιρίας από το κράτος διαμονής — Εθνικός κανόνας που θεσπίζει αμάχητο τεκμήριο άσκησης επαγγελματικής δραστηριότητας ανεξάρτητου επαγγελματία εντός του κράτους μέλουςτης εταιρικής έδρας — Υποχρεωτική υπαγωγή στο σύστημα κοινωνικής ασφαλίσεως των ανεξάρτητων επαγγελματιών του εν λόγω κράτους»

Στην υπόθεση C-137/11,

με αντικείμενο αίτηση προδικαστικής αποφάσεως δυνάμει του άρθρου 267 ΣΛΕΕ, που υπέβαλε το cour du travail de Bruxelles (Βέλγιο) με απόφαση της 11ης Μαρτίου 2011, η οποία περιήλθε στο Δικαστήριο στις 21 Μαρτίου 2011, στο πλαίσιο της δίκης

Partena ASBL

κατά

Les Tartes de Chaumont-Gistoux SA,

ΤΟ ΔΙΚΑΣΤΗΡΙΟ (τέταρτο τμήμα),

συγκείμενο από τους J.-C. Bonichot, πρόεδρο τμήματος, K. Schiemann, L. Bay Larsen (εισηγητή), C. Toader και E. Jarašiūnas, δικαστές,

γενικός εισαγγελέας: J. Mazák

γραμματέας: R. Şereş, υπάλληλος διοικήσεως,

έχοντας υπόψη την έγγραφη διαδικασία και κατόπιν της επ' ακροατηρίου συζητήσεως της 22ας Μαρτίου 2012,

λαμβάνοντας υπόψη τις παρατηρήσεις που υπέβαλαν:

— η Partena ASBL, εκπροσωπούμενη από την M. Lauwers, avocate,

— η Les Tartes de Chaumont-Gistoux SA, εκπροσωπούμενη από τους A. Moyaerts και E. Piret, avocats,

* Γλώσσα διαδικασίας: η γαλλική.

— η Βελγική Κυβέρνηση, εκπροσωπούμενη από τη L. Van den Broeck και τον J.-C. Halleux,

— η Ευρωπαϊκή Επιτροπή, εκπροσωπούμενη από τους V. Kreuschitz και G. Rozet,

αφού άκουσε τον γενικό εισαγγελέα που ανέπτυξε τις προτάσεις του κατά τη συνεδρίαση της 26ης Ιουνίου 2012,

εκδίδει την ακόλουθη

Απόφαση

1 Η αίτηση προδικαστικής αποφάσεως αφορά την ερμηνεία των άρθρων 13 και 14γ του κανονισμού (ΕΟΚ) 1408/71 του Συμβουλίου, της 14ης Ιουνίου 1971, περί εφαρμογής των συστημάτων κοινωνικής ασφαλίσεως στους μισθωτούς, στους μη μισθωτούς και στα μέλη των οικογενειών τους που διακινούνται εντός της Κοινότητας (ΕΕ ειδ. έκδ. 05/001, σ. 73), όπως τροποποιήθηκε με τον κανονισμό (ΕΚ) 1606/98 του Συμβουλίου, της 29ης Ιουνίου 1998 (ΕΕ L 209, σ. 1, στο εξής: κανονισμός 1408/71), καθώς και του άρθρου 21 ΣΛΕΕ.

2 Η αίτηση αυτή υποβλήθηκε στο πλαίσιο ένδικης διαφοράς μεταξύ, αφενός, της Partena ASBL (στο εξής: Partena), που αποτελεί ταμείο κοινωνικής ασφαλίσεως των ανεξάρτητων επαγγελματιών και, αφετέρου, της εταιρίας Les Tartes de Chaumont-Gistoux SA (στο εξής: εταιρία Les Tartes de Chaumont-Gistoux SA), σχετικά με την καταβολή ασφαλιστικών εισφορών και προσαυξήσεων που αξιώνει η πρώτη από τη δεύτερη, για την περίοδο από το πρώτο τρίμηνο του 1999 μέχρι το τέταρτο τρίμηνο του 2007.

Το νομικό πλαίσιο

Το δίκαιο της Ένωσης

3 Οι όγδοη και η ενδέκατη αιτιολογική σκέψη του κανονισμού 1408/71 προβλέπουν τα εξής:

«[Εκτιμώντας]

ότι πρέπει οι μισθωτοί και μη μισθωτοί εργαζόμενοι οι οποίοι διακινούνται στο εσωτερικό της Κοινότητας να υπάγονται στο καθεστώς κοινωνικής ασφαλίσεως ενός μόνον κράτους μέλους, έτσι ώστε να αποφεύγονται οι σωρεύσεις εφαρμοστέων εθνικών νομοθεσιών και οι επιπλοκές που μπορεί να προκύψουν από αυτές·

ότι οι περιπτώσεις που άτομο υπάγεται ταυτόχρονα στη νομοθεσία δύο κρατών μελών, κατ' εξαίρεση του γενικού κανόνα, πρέπει να είναι όσο το δυνατό περιορισμένες και σε αριθμό και σε έκταση·

ότι, για να διασφαλιστεί καλύτερα η ισότητα μεταχείρισης όλων των εργαζομένων που απασχολούνται στο έδαφος ενός κράτους μέλους, πρέπει να καθορίζεται ως εφαρμοστέα νομοθεσία, κατά γενικό κανόνα, η νομοθεσία του κράτους μέλους στο έδαφος του οποίου ο ενδιαφερόμενος ασκεί την έμμισθη ή μη δραστηριότητά του·

ότι πρέπει να γίνεται απόκλιση από το γενικό κανόνα σε ειδικές περιπτώσεις που αιτιολογούν άλλο κριτήριο σύνδεσης·

[…]».

4 Το άρθρο 13 του κανονισμού 1408/71, το οποίο φέρει τον τίτλο «Γενικοί κανόνες», ορίζει τα κατωτέρω:

«1. Με την επιφύλαξη των άρθρων 14γ και 14στ, τα πρόσωπα για τα οποία ισχύει ο παρών κανονισμός υπόκεινται στη νομοθεσία ενός μόνου κράτους μέλους. Η νομοθεσία αυτή προσδιορίζεται σύμφωνα με τις διατάξεις του παρόντος τίτλου.

Με την επιφύλαξη των άρθρων 14 έως 17:

α) το πρόσωπο που ασκεί μισθωτή δραστηριότητα στο έδαφος κράτους μέλους υπόκειται στη νομοθεσία του κράτους αυτού, ακόμη και αν κατοικεί στο έδαφος άλλου κράτους μέλους ή αν η επιχείρηση ή ο εργοδότης που το απασχολεί έχει την έδρα της ή την κατοικία του στο έδαφος άλλου κράτους μέλους·

β) το πρόσωπο που ασκεί μη μισθωτή δραστηριότητα στο έδαφος κράτους μέλους υπόκειται στη νομοθεσία του κράτους αυτού, ακόμη και αν κατοικεί στο έδαφος άλλου κράτους μέλους·

[...]».

5 Το άρθρο 14α του κανονισμού 1408/71, με τίτλο «Ειδικοί κανόνες που ισχύουν για πρόσωπα που ασκούν μη μισθωτή δραστηριότητα εκτός από τους ναυτικούς», προβλέπει στο σημείο του 2 τα εξής:

«Ο κανόνας του άρθρου 13, παράγραφος 2, στοιχείο β', ισχύει με την επιφύλαξη των ακόλουθων εξαιρέσεων και ειδικών περιπτώσεων:

[...]2) το πρόσωπο που ασκεί κανονικά μη μισθωτή δραστηριότητα στο έδαφος δύο ή περισσότερων κρατών μελών υπόκειται στη νομοθεσία του κράτους μέλους στο έδαφος του οποίου κατοικεί, αν ασκεί μέρος της δραστηριότητάς του στο έδαφος αυτού του κράτους μέλους. Αν δεν ασκεί δραστηριότητα στο έδαφος του κράτους μέλους όπου κατοικεί, υπόκειται στη νομοθεσία του κράτους μέλους [στο έδαφος του οποίου] ασκεί την κύρια δραστηριότητα του [...]».

6 Το άρθρο 14γ του εν λόγω κανονισμού, το οποίο φέρει τον τίτλο «Ειδικοί κανόνες που εφαρμόζονται στα πρόσωπα που ασκούν ταυτόχρονα μισθωτή και μη μισθωτή δραστηριότητα στο έδαφος διαφορετικών κρατών μελών», προβλέπει τα εξής:

«Το πρόσωπο που ασκεί ταυτόχρονα μισθωτή και μη μισθωτή δραστηριότητα στο έδαφος διαφορετικών κρατών μελών υπόκειται:

α) με την επιφύλαξη του στοιχείου β', στη νομοθεσία του κράτους μέλους στο έδαφος του οποίου ασκεί μισθωτή δραστηριότητα ή, αν ασκεί μισθωτή δραστηριότητα στο έδαφος δύο ή περισσοτέρων κρατών μελών, στη νομοθεσία, [κατά περίπτωση, του κράτους μέλους στο οποίο έχει την έδρα της η επιχείρηση ή την κατοικία του ο εργοδότης, του τόπου όπου βρίσκεται υποκατάστημα ή μόνιμη αντιπροσωπεία της επιχείρησης ή, τέλος, του τόπου κατοικίας του εργαζομένου]·

β) στις περιπτώσεις που αναφέρονται στο παράρτημα VII:

— στη νομοθεσία του κράτους μέλους στο έδαφος του οποίου ασκεί μισθωτή δραστηριότητα [...]

και

— στη νομοθεσία του κράτους μέλους στο έδαφος του οποίου ασκεί μη μισθωτή δραστηριότητα [...]».

7 Το παράρτημα VII του κανονισμού 1408/71 απαριθμεί 18 περιπτώσεις σωρευτικής εφαρμογής των νομοθεσιών δύο κρατών μελών, δηλαδή τις περιπτώσεις στις οποίες το οικείο πρόσωπο ασκεί, αφενός, μη μισθωτή δραστηριότητα στο έδαφος ενός εκ των 17 κρατών μελών που κατονομάζονται στο παράρτημα αυτό και, αφετέρου, μισθωτή δραστηριότητα σε άλλο κράτος μέλος.

8 Το σημείο 1 του εν λόγω παραρτήματος έχει ως εξής:

«Άσκηση μη μισθωτής δραστηριότητας στο Βέλγιο και μισθωτής δραστηριότητας σε άλλο κράτος μέλος.»

Το εθνικό νομικό πλαίσιο

9 Κατά το βελγικό δίκαιο, η υπαγωγή στο σύστημα κοινωνικής ασφαλίσεως των ανεξάρτητων επαγγελματιών διέπεται από το βασιλικό διάταγμα 38, της 27ης Ιουλίου 1967, για την εφαρμογή του συστήματος κοινωνικής ασφαλίσεως των ανεξάρτητων επαγγελματιών [*Moniteur belge* (Βελγική Εφημερίδα της Κυβερνήσεως) της 29ης Ιουλίου 1967], το οποίο τροποποιήθηκε, μεταξύ άλλων, με το βασιλικό διάταγμα της 18ης Νοεμβρίου 1996 για τις διατάξεις οικονομικής και άλλης φύσεως όσον αφορά το σύστημα κοινωνικής ασφαλίσεως των ανεξάρτητων επαγγελματιών, σύμφωνα με τα οριζόμενα στον τίτλο VI του νόμου της 26ης Ιουλίου 1996 για τον εκσυγχρονισμό του συστήματος κοινωνικής ασφαλίσεως και την εξασφάλιση της βιωσιμότητας των προβλεπόμενων από τον νόμο συνταξιοδοτικών συστημάτων, καθώς και με το άρθρο 3 του νόμου της 26ης Ιουλίου 1996 που διασφαλίζει τις δημοσιονομικές προϋποθέσεις για τη συμμετοχή του Βελγίου στην Οικονομική και Νομισματική Ένωση (*Moniteur belge* της 12ης Δεκεμβρίου 1996, στο εξής: βασιλικό διάταγμα 38).

10 Το άρθρο 3, παράγραφος 1, του βασιλικού διατάγματος 38, που περιλαμβάνεται στο κεφάλαιο I με τον τίτλο «Πεδίο εφαρμογής», προβλέπει τα κατωτέρω:

«Κατά το παρόν διάταγμα, ως ανεξάρτητος επαγγελματίας νοείται κάθε φυσικό πρόσωπο που ασκεί στο Βέλγιο επαγγελματική δραστηριότητα μη υπαγόμενη σε σύμβαση μισθώσεως εργασίας ή σε άλλο πλαίσιο κανόνων περί υπηρεσιακής καταστάσεως.

Τεκμαίρεται, μέχρι αποδείξεως του εναντίου, ότι εμπίπτει στο καθεστώς του ανεξάρτητου επαγγελματία κατά τα οριζόμενα στο προηγούμενο εδάφιο κάθε πρόσωπο που ασκεί στο Βέλγιο επαγγελματική δραστηριότητα η οποία ενδέχεται να του αποφέρει κάποια από τα εισοδήματα που περιλαμβάνουν [ορισμένες διατάξεις του Κώδικα Φορολογίας Εισοδήματος του 1992].

Για την εφαρμογή της παρούσας παραγράφου, μια επαγγελματική δραστηριότητα λογίζεται ότι ασκείται δυνάμει συμβάσεως μισθώσεως εργασίας όταν, για την εφαρμογή ενός από τα συστήματα κοινωνικής ασφαλίσεως υπέρ των μισθωτών εργαζομένων, ο ενδιαφερόμενος λογίζεται ότι υπάγεται, εξ αυτού του λόγου, σε σύμβαση μισθώσεως εργασίας.

[…] τεκμαίρεται κατά τρόπο αμάχητο ότι ασκούν επαγγελματική δραστηριότητα στο Βέλγιο ως ανεξάρτητοι επαγγελματίες τα πρόσωπα εκείνα τα οποία έχουν αναλάβει τη διαχείριση εταιρίας ή ένωσης που υπόκειται στον βελγικό φόρο εταιριών ή στην ειδική φορολογία των μη εδρευουσών στο Βέλγιο εταιριών ή ενώσεων.»

11 Κατά το άρθρο 15, παράγραφος 1, τρίτο εδάφιο, του ίδιου βασιλικού διατάγματος, οι εταιρίες ευθύνονται από κοινού και εις ολόκληρον με τους διαχειριστές τους για την καταβολή των εισφορών που οφείλουν οι τελευταίοι.

12 Με την απόφαση 176/2004 που εξέδωσε στις 3 Νοεμβρίου 2004, το διαιτητικό δικαστήριο, νυν συνταγματικό δικαστήριο, κήρυξε αντισυνταγματικό το άρθρο 3, παράγραφος 1, τέταρτο εδάφιο, του βασιλικού διατάγματος 38, όσον αφορά, μεταξύ άλλων, τους διαχειριστές εταιριών που υπόκεινται

στον βελγικό φόρο εταιριών ή στην ειδική φορολογία των μη εδρευουσών στο Βέλγιο εταιριών ή ενώσεων οι οποίοι δεν διευθύνουν την οικεία εταιρία από την αλλοδαπή. Το δικαστήριο αυτό έκρινε ότι, όσον αφορά τους διαχειριστές αυτούς, το καθιερωθέν τεκμήριο, ως αμάχητο, έχει γενικό και απόλυτο χαρακτήρα που επιβάλλει δυσανάλογα βάρη στα πρόσωπα αυτά, καθόσον παρεμποδίζει τους διαχειριστές που έχουν παύσει τη δραστηριότητά τους να αποδείξουν την παύση αυτή με διαφορετικό τρόπο πλην της παραίτησης και αποδέσμευσής τους από τις υποχρεώσεις που απορρέουν από την ιδιότητά τους ως ανεξάρτητων επαγγελματιών.

13 Αντιθέτως, το διαιτητικό δικαστήριο δεν έκρινε αντισυνταγματικό το άρθρο 3, παράγραφος 1, τέταρτο εδάφιο, του βασιλικού διατάγματος 38, όσον αφορά τους διαχειριστές που διευθύνουν από την αλλοδαπή εταιρίες με έδρα στο Βέλγιο. Συγκεκριμένα, το εν λόγω δικαστήριο κατέληξε ότι ο αμάχητος χαρακτήρας του θεσπισθέντος τεκμηρίου μπορούσε να θεωρηθεί αναγκαίος προκειμένου να εξασφαλιστεί ότι οι εν λόγω διαχειριστές υπάγονται στο σύστημα κοινωνικής ασφαλίσεως των ανεξάρτητων επαγγελματιών, δεδομένου ότι, ως προς τα πρόσωπα αυτά, η εθνική αρχή δεν διέθετε τα πληροφοριακά στοιχεία και τις αρμοδιότητες που της αναγνωρίζει η νομοθεσία σε σχέση με τους διαχειριστές που διευθύνουν τέτοιες εταιρίες από το Βέλγιο.

14 Από την εν λόγω απόφαση του διαιτητικού δικαστηρίου προκύπτει ότι, σήμερα, κατά το βελγικό δίκαιο, το τεκμήριο παραμένει αμάχητο για τα πρόσωπα που διευθύνουν από την αλλοδαπή μια εδρεύουσα στο Βέλγιο εταιρία, οπότε, ανεξαρτήτως του αν τα εν λόγω πρόσωπα ασκούν όντως τέτοια δραστηριότητα, υπόκεινται στο βελγικό σύστημα κοινωνικής ασφαλίσεως των ανεξάρτητων επαγγελματιών.

Η διαφορά της κύριας δίκης και τα προδικαστικά ερωτήματα

15 Η εταιρία Les Tartes de Chaumont-Gistoux συστάθηκε στις 17 Απριλίου 1993.

16 Δεδομένου ότι η καταστατική της έδρα βρίσκεται στο Βέλγιο, η εν λόγω εταιρία υπόκειται στον βελγικό φόρο εισοδήματος εταιριών.

17 Κατά τη γενική συνέλευση της 12ης Οκτωβρίου 1995, οι O. Rombouts και M. Van Acker κατείχαν έκαστος το ήμισυ του εταιρικού κεφαλαίου. Με τις γενικές συνελεύσεις της 7ης Ιουνίου 2000 και 7ης Ιουνίου 2006, ανανεώθηκε η θητεία τους ως διαχειριστών της εταιρίας.

18 Ο O. Rombouts κατοικεί στην Πορτογαλία από τα τέλη του 1999.

19 Εκεί εργάστηκε ως μισθωτός ή έλαβε επιδόματα ανεργίας από την 1η Ιανουαρίου 2001 έως τον Ιούλιο του 2005.

20 Το αιτούν δικαστήριο επισημαίνει ότι ο O. Rombouts άρχισε να απασχολείται ως ανεξάρτητος επαγγελματίας στην Πορτογαλία από τον Νοέμβριο του 2007, προσθέτει όμως ότι, κατά την εταιρία Les Tartes de Chaumont-Gistoux, η έναρξη της δραστηριότητας αυτής ανατρέχει στον Νοέμβριο του 2005.

21 Στις 28 Μαΐου 2008, με πρωτοβουλία της Partena εκδόθηκε κατά του O. Rombouts και της εταιρίας Tartes de Chaumont-Gistoux διαταγή πληρωμής 125 696,50 ευρώ για οφειλόμενες από τον O. Rombouts εισφορές, πλέον τριμηνιαίων και ετήσιων προσαυξήσεων, για την περίοδο μεταξύ του πρώτου τριμήνου του 1999 και του τετάρτου τριμήνου του 2007.

22 Στις 5 Αυγούστου 2008, η εταιρία Tartes de Chaumont-Gistoux άσκησε ανακοπή κατά της ως άνω διαταγής πληρωμής ενώπιον του tribunal du travail de Nivelles (πρωτοβάθμιου δικαστηρίου εργατικών διαφορών της πόλης Nivelles).

23 Με απόφαση που εξέδωσε στις 14 Σεπτεμβρίου 2009 επί της ανακοπής αυτής, το tribunal du travail de Nivelles την έκρινε παραδεκτή, κατόπιν δε την έκρινε και βάσιμη με απόφαση της 14ης Δεκεμβρίου 2009.

24 Στις 29 Ιανουαρίου 2010, η Partena άσκησε έφεση κατά των αποφάσεων αυτών.

25 Κατά τη διάρκεια της ένδικης διαδικασίας, η Partena διευκρίνισε ότι, δεδομένης της ιδιότητάς του ως μισθωτός στην Πορτογαλία από 1ης Ιανουαρίου 2001, ο O. Rombouts δεν μπορούσε πλέον να υπαχθεί στο βελγικό κοινωνικοασφαλιστικό σύστημα των ανεξάρτητων επαγγελματιών παρά μόνο συμπληρωματικώς. Ως εκ τούτου, η Partena μείωσε το αξιούμενο ποσό στο ύψος των 68 317,61 ευρώ πλέον τόκων, αντί του αρχικού ποσού των 125 696,5 ευρώ.

26 Η εταιρία Les Tartes de Chaumont-Gistoux αντέκρουσε τον ισχυρισμό ότι ο O. Rombouts υπάγεται στο σύστημα κοινωνικής ασφαλίσεως των ανεξάρτητων επαγγελματιών του Βελγίου. Υποστήριξε ότι το άρθρο 3, παράγραφος 1, τέταρτο εδάφιο, του βασιλικού διατάγματος 38, καθόσον συνεπάγεται την εφαρμογή της βελγικής νομοθεσίας, αντιβαίνει προς το δίκαιο της Ένωσης, και ειδικότερα στο άρθρο 18 ΕΚ.

27 Υπό τις συνθήκες αυτές, το cour du travail de Bruxelles αποφάσισε να αναστείλει την ενώπιόν του διαδικασία και να υποβάλει στο Δικαστήριο αίτηση για την έκδοση προδικαστικής αποφάσεως με τα ακόλουθα ερωτήματα:

«1) Μπορεί ένα κράτος μέλος να εξομοιώνει την “εκ της αλλοδαπής διαχείριση εταιρίας υποκείμενης στη φορολογία του κράτους αυτού” προς δραστηριότητα ασκούμενη εντός του εδάφους του για την εφαρμογή των άρθρων 13 επ. του κανονισμού 1408/71, και ειδικότερα του άρθρου 14γ, στο πλαίσιο της αρμοδιότητάς του να καθορίζει τις προϋποθέσεις υπαγωγής στο σύστημα κοινωνικής ασφαλίσεως που προβλέπει για τους ανεξάρτητους επαγγελματίες;

2) Είναι συμβατό προς το δίκαιο της [...] Ένωσης το άρθρο [3, παράγραφος 1, τέταρτο εδάφιο, του βασιλικού διατάγματος 38], ιδίως προς την ελευθερία κυκλοφορίας και διαμονής την οποία κατοχυρώνει το άρθρο 21 [ΣΛΕΕ], καθόσον η διάταξη αυτή δεν επιτρέπει σε άτομο που διαμένει σε άλλο κράτος μέλος και διαχειρίζεται από την αλλοδαπή μια εταιρία υποκείμενη στη βελγική φορολογία να ανατρέψει το τεκμήριο υπαγωγής του στο σύστημα κοινωνικής ασφαλίσεως των ανεξάρτητων επαγγελματιών, ενώ, αντιθέτως, ο διαχειριστής εταιρίας ο οποίος κατοικεί στο Βέλγιο και δεν διευθύνει εταιρία από την αλλοδαπή έχει την ευχέρεια να ανατρέψει το τεκμήριο αυτό και να αποδείξει ότι δεν ασκεί ανεξάρτητη δραστηριότητα κατά την έννοια του άρθρου [3, παράγραφος 1, πρώτο εδάφιο], του βασιλικού διατάγματος 38;»

Επί των προδικαστικών ερωτημάτων

Επί του πρώτου ερωτήματος

Επί της αρμοδιότητας

28 Η Βελγική Κυβέρνηση εκτιμά ότι το Δικαστήριο δεν είναι αρμόδιο να απαντήσει στο πρώτο προδικαστικό ερώτημα καθόσον με το ερώτημα αυτό ζητείται κατ’ ουσίαν από το Δικαστήριο να ερμηνεύσει το άρθρο 3, παράγραφος 1, τέταρτο εδάφιο, του βασιλικού διατάγματος 38 ή να εξετάσει τη συμβατότητά του με το άρθρο 14γ του κανονισμού 1408/71.

29 Συναφώς, αρκεί η διαπίστωση ότι από το γράμμα του πρώτου αυτού ερωτήματος προκύπτει ότι ζητείται η ερμηνεία διατάξεων του δικαίου της Ένωσης, εν προκειμένω των άρθρων 13 επ. του κανονισμού 1408/71, και όχι ερμηνεία διατάξεως του εθνικού δικαίου ή εκτίμηση της συμβατότητας της διατάξεως αυτής με το δίκαιο της Ένωσης.

30 Κατά πάγια νομολογία (βλ., μεταξύ άλλων, απόφαση της 27ης Ιανουαρίου 2011, C-489/09, Vandoorne, Συλλογή 2011, σ. I-225, σκέψη 25 και εκεί παρατιθέμενη νομολογία), το Δικαστήριο είναι αρμόδιο να παρέχει στο εθνικό δικαστήριο όλα τα ερμηνευτικά στοιχεία που άπτονται του δικαίου της Ένωσης και τα οποία μπορούν να δώσουν στο εθνικό δικαστήριο τη δυνατότητα προβεί στη δική του εκτίμηση ως προς τη συμβατότητα διατάξεως του εθνικού δικαίου με το δίκαιο της Ένωσης, προκειμένου να αποφανθεί στην υπόθεση της οποίας έχει επιληφθεί.

31 Κατά συνέπεια, το Δικαστήριο είναι αρμόδιο να εξετάσει το πρώτο ερώτημα.

Επί του παραδεκτού

32 Η Βελγική Κυβέρνηση υποστηρίζει ότι το πρώτο ερώτημα είναι απαράδεκτο, για τον λόγο ότι η ερμηνεία του άρθρου 14γ, στοιχείο β', του κανονισμού 1408/71 δεν ασκεί επιρροή στην επίλυση της διαφοράς της κύριας δίκης.

33 Συγκεκριμένα, κατά τη Βελγική Κυβέρνηση, δεν κρίνεται αναγκαία η εφαρμογή του αμάχητου τεκμηρίου που προβλέπει το άρθρο 3, παράγραφος 1, τέταρτο εδάφιο, του βασιλικού διατάγματος 38 όσον αφορά την υπαγωγή του O. Rombouts στο σύστημα κοινωνικής ασφαλίσεως των ανεξάρτητων επαγγελματιών.

34 Το εν λόγω τεκμήριο σκοπό έχει να υπαχθούν στο σύστημα αυτό οι διαχειριστές που διευθύνουν από την αλλοδαπή εταιρίες που έχουν την καταστατική τους έδρα στο Βέλγιο και οι οποίοι δεν δηλώνουν εισοδήματα ως διαχειριστές στο εν λόγω κράτος μέλος, επικαλούμενοι τον άμισθο χαρακτήρα της εντολής τους προκειμένου να αποκλείσουν τη συνδρομή της προϋπόθεσης της άσκησης επαγγελματικής δραστηριότητας, από την οποία και εξαρτάται η υπαγωγή στη φορολόγηση.

35 Κατά τη Βελγική Κυβέρνηση, όμως, κατά τον κρίσιμο χρόνο για την υπόθεση της κύριας δίκης, ο O. Rombouts υπαγόταν στη βελγική φορολογία εισοδήματος ως κάτοικος αλλοδαπής λόγω της δραστηριότητάς του ως εντολοδόχος-διαχειριστής της εταιρίας, σύμφωνα με το άρθρο 2, παράγραφος 1, στοιχείο a, το άρθρο 227, παράγραφος 1, και το άρθρο 228, παράγραφος 1, του Κώδικα Φορολογίας Εισοδήματος του 1992, καθώς και με το άρθρο 16 της σύμβασης που υπέγραψαν το Βέλγιο και η Πορτογαλία στις Βρυξέλλες στις 16 Ιουλίου 1969 για την αποτροπή της διπλής φορολογίας και τη ρύθμιση ορισμένων άλλων ζητημάτων στον τομέα της φορολογίας εισοδήματος (*Recueil des traités des Nations unies*, τόμος 787, σ. 4), όπως τροποποιήθηκε με μεταγενέστερη σύμβαση υπογραφείσα στις Βρυξέλλες στις 6 Μαρτίου 1995 (*Recueil des traités des Nations unies*, τόμος 2155, σ. 76), και η οποία τέθηκε σε ισχύ στις 5 Απριλίου 2001.

36 Η Βελγική Κυβέρνηση προσθέτει ότι ο O. Rombouts ουδέποτε αμφισβήτησε την υπαγωγή αυτή καθώς και ότι οι εισφορές κοινωνικής ασφαλίσεως που αποτελούν αντικείμενο της διαφοράς της κύριας δίκης υπολογίστηκαν βάσει των εισοδημάτων διαχειριστή εταιρίας που χρησιμοποίησε η φορολογική αρχή.

37 Κατά συνέπεια, ούτε ο O. Rombouts ούτε η εταιρία Les Tartes de Chaumont-Gistoux μπορούν να επικαλούνται τον άμισθο χαρακτήρα της εντολής για να αμφισβητήσουν τη συνδρομή της προϋπόθεσης της άσκησης επαγγελματικής δραστηριότητας.

38 Συναφώς, αρκεί η διαπίστωση ότι, με τις γραπτές της παρατηρήσεις, η Βελγική Κυβέρνηση εξήγησε ότι το τεκμήριο του άρθρου 3, παράγραφος 1, τέταρτο εδάφιο, του βασιλικού διατάγματος 38 προβλέπει κατά αμάχητο τρόπο ότι οι διαχειριστές εταιριών υπάγονται στο βελγικό σύστημα κοινωνικής ασφαλίσεως των ανεξάρτητων επαγγελματιών, «ακόμη και» αν δεν έχουν δηλώσει εισοδήματα προερχόμενα από την εντολή αυτή.

39 Τούτο συνεπάγεται ότι, κατά την ίδια τη Βελγική Κυβέρνηση, το τεκμήριο αυτό εφαρμόζεται επίσης στους διαχειριστές εταιριών όπως ο ενδιαφερόμενος στην κύρια δίκη που υπάγονται στη βελγική φορολογία εισοδήματος ως κάτοικοι αλλοδαπής λόγω της δραστηριότητάς τους ως διαχειριστών της εταιρίας.

40 Κατά συνέπεια, το πρώτο ερώτημα ασκεί επιρροή καθόσον αφορά το άρθρο 14γ, στοιχείο β′, του κανονισμού 1408/71.

41 Επομένως, το ερώτημα είναι παραδεκτό.

Επί της ουσίας

42 Προκαταρκτικώς, επισημαίνεται ότι το αιτούν δικαστήριο περιόρισε τη διαφορά η οποία εκκρεμεί ενώπιόν του στην κατάσταση που αφορά τις περιόδους κατά τη διάρκεια των οποίων ο ενδιαφερόμενος διαχειριστής εταιρίας διέμενε στην Πορτογαλία και ασκούσε εκεί μισθωτή δραστηριότητα ή καμία δραστηριότητα. Το αιτούν δικαστήριο εκτιμά ότι, ως προς τις περιόδους αυτές, ο κανονισμός 1408/71 και το παράρτημά του VII δεν φαίνεται να αποκλείουν την υπαγωγή του ενδιαφερόμενου στο βελγικό σύστημα ανεξάρτητων επαγγελματιών. Το Δικαστήριο πρέπει να αρκεστεί στην εξέταση αυτής ακριβώς της κατάστασης.

43 Στο πλαίσιο αυτό, πρέπει να γίνει δεκτό ότι, με το πρώτο ερώτημά του, το αιτούν δικαστήριο ζητεί κατ' ουσίαν να διευκρινιστεί αν το δίκαιο της Ένωσης, και ειδικότερα το άρθρο 13, παράγραφος 2, στοιχείο β′, και το άρθρο 14γ, στοιχείο β′, του κανονισμού 1408/71, καθώς και το παράρτημα VII του κανονισμού αυτού, έχει την έννοια ότι αντιβαίνει προς το δίκαιο αυτό εθνική κανονιστική ρύθμιση, όπως το άρθρο 3, παράγραφος 1, τέταρτο εδάφιο, του βασιλικού διατάγματος 38, η οποία καθιστά δυνατό σε ένα κράτος μέλος να συνάγει κατά τρόπο αμάχητο ότι έχει ασκηθεί στο έδαφός του, από το έδαφος άλλου κράτους μέλους, δραστηριότητα διαχείρισης εταιρίας υποκείμενης στη φορολογία του εν λόγω πρώτου κράτους.

44 Επομένως, με το ερώτημα αυτό, το αιτούν δικαστήριο διερωτάται κατά πόσον ένα κράτος μέλος δύναται, για τον σκοπό της υπαγωγής μη μισθωτών εργαζόμενων στο κοινωνικοασφαλιστικό σύστημά του, να καθορίζει τον τόπο όπου ασκείται η δραστηριότητα των ενδιαφερόμενων εργαζόμενων.

45 Συναφώς, υπενθυμίζεται ότι, κατά πάγια νομολογία, οι διατάξεις του τίτλου ΙΙ του κανονισμού 1408/71, βάσει των οποίων καθορίζεται η εφαρμοστέα νομοθεσία προκειμένου περί εργαζομένων που διακινούνται εντός της Ευρωπαϊκής Ένωσης, αποβλέπουν ιδίως στην καταρχήν υπαγωγή των ενδιαφερομένων στο σύστημα κοινωνικής ασφαλίσεως ενός μόνον κράτους μέλους, έτσι ώστε να αποτρέπονται η σώρευση εφαρμοστέων εθνικών νομοθεσιών και οι περιπλοκές που μπορούν να ανακύψουν από αυτήν. Η αρχή αυτή εκφράζεται κυρίως με το άρθρο 13, παράγραφος 1, του ως άνω κανονισμού (βλ., μεταξύ άλλων, απόφαση της 12ης Ιουνίου 2012, C-611/10 και C-612/10, Hudzinski και Wawrzyniak,, σκέψη 41).

46 Υπενθυμίζεται επίσης ότι οι διατάξεις του κανονισμού 1408/71 πρέπει να ερμηνεύονται υπό το πρίσμα του σκοπού που επιδιώκει το άρθρο 48 ΣΛΕΕ, ο οποίος συνίσταται στην επίτευξη της όσο το δυνατό πληρέστερης εφαρμογής της ελεύθερης κυκλοφορίας των διακινούμενων εργαζομένων (βλ. προπαρατεθείσα απόφαση Hudzinski και Wawrzyniak, σκέψη 53).

47 Η όγδοη αιτιολογική σκέψη του κανονισμού 1408/71 υπογραμμίζει ότι οι ενδιαφερόμενοι μισθωτοί και μη μισθωτοί εργαζόμενοι πρέπει να υπάγονται στο σύστημα κοινωνικής ασφαλίσεως ενός μόνον κράτους μέλους. Η ένατη δε αιτιολογική σκέψη του ίδιου κανονισμού προσθέτει ότι οι περιπτώσεις στις οποίες, κατ' εξαίρεση του γενικού κανόνα, ένας εργαζόμενος υπάγεται ταυτόχρονα στη νομοθεσία δύο κρατών μελών πρέπει να είναι όσο το δυνατό περιορισμένες και σε αριθμό και σε έκταση.

48 Κατά τη δέκατη αιτιολογική σκέψη του εν λόγω κανονισμού, το κατάλληλο κριτήριο για τον καθορισμό της εφαρμοστέας νομοθεσίας είναι, κατά γενικό κανόνα, ο τόπος άσκησης της έμμισθης ή μη δραστηριότητας. Η ενδέκατη αιτιολογική σκέψη του κανονισμού 1408/71 προβλέπει ότι δεν θα πρέπει να γίνεται απόκλιση από τον γενικό κανόνα παρά μόνο σε ειδικές περιπτώσεις που δικαιολογούν άλλο κριτήριο σύνδεσης.

49 Επομένως, από την οικονομία και το σύστημα του κανονισμού 1408/71 προκύπτει ότι το κριτήριο του «τόπου άσκησης» της μισθωτής ή μη μισθωτής δραστηριότητας του ενδιαφερόμενου εργαζομένου είναι το κύριο κριτήριο για τον καθορισμό της μιας και μόνης εφαρμοστέας νομοθεσίας και ότι δεν πρέπει να υπάρχει απόκλιση από το κριτήριο αυτό παρά μόνο σε ειδικές περιπτώσεις, όπου είναι δυνατή η εφαρμογή επικουρικών κριτηρίων σύνδεσης όπως είναι το κράτος διαμονής του εργαζομένου, το κράτος έδρας της επιχείρησης που τον απασχολεί ή ακόμα και ο τόπος εγκατάστασης υποκαταστήματος ή αντιπροσωπείας της επιχείρησης αυτής ή, τέλος, ο τόπος κύριας δραστηριότητας του εργαζομένου, κριτηρίων που προβλέπονται από τα άρθρα 14, σημεία 2 και 3, 14α, σημεία 2 και 3, καθώς και 14γ, στοιχείο α', στο τέλος, του κανονισμού 1408/71.

50 Όσον αφορά τους όρους «μισθωτή δραστηριότητα» και «μη μισθωτή δραστηριότητα» κατά την έννοια των άρθρων 13 επ. του κανονισμού 1408/71, επισημαίνεται ότι οι όροι αυτοί αφορούν δραστηριότητες που θεωρούνται ως τέτοιες για την εφαρμογή της νομοθεσίας κοινωνικής ασφαλίσεως του κράτους μέλους στο έδαφος του οποίου ασκούνται οι δραστηριότητες αυτές (βλ., μεταξύ άλλων, αποφάσεις της 30ής Ιανουαρίου 1997, C-340/94, de Jaeck, Συλλογή 1997, σ. I-461, σκέψη 34, καθώς και C-221/95, Hervein και Hervillier, Συλλογή 1997, σ. I-609, σκέψη 22).

51 Επομένως, οι έννοιες αυτές εμπίπτουν, ως προς το περιεχόμενό τους, στις νομοθεσίες των κρατών μελών στο έδαφος των οποίων ασκούνται οι μισθωτές ή μη μισθωτές δραστηριότητες.

52 Ως εκ τούτου, για τον σκοπό εφαρμογής των άρθρων 13 επ. του κανονισμού 1408/71, ο προσδιορισμός του τόπου άσκησης της επαγγελματικής δραστηριότητας του εργαζομένου από τον οποίο, όπως προκύπτει από τη δέκατη αιτιολογική σκέψη του κανονισμού αυτού, εξαρτάται κατά γενικό κανόνα ο καθορισμός της εφαρμοστέας νομοθεσίας, προηγείται του χαρακτηρισμού της επίμαχης δραστηριότητας ως μισθωτής ή μη.

53 Εντούτοις, κατ' αντιδιαστολή προς τις έννοιες «μισθωτή δραστηριότητα» και «μη μισθωτή δραστηριότητα», η έννοια «τόπος άσκησης» μιας δραστηριότητας πρέπει να θεωρείται ότι εμπίπτει όχι στις νομοθεσίες των κρατών μελών αλλά στο δίκαιο της Ένωσης, οπότε η ερμηνεία της αποτελεί ζήτημα υπαγόμενο στην αρμοδιότητα του Δικαστηρίου.

54 Συγκεκριμένα, αν η έννοια αυτή ενέπιπτε και στις νομοθεσίες των κρατών μελών, το κριτήριο που αυτή συνιστά θα μπορούσε να αποτελέσει αντικείμενο αντικρουόμενων ορισμών και ερμηνειών εκ μέρους των οικείων κρατών μελών και να καταλήξει, για ένα συγκεκριμένο πρόσωπο, στη σωρευτική εφαρμογή περισσότερων νομοθεσιών για την ίδια δραστηριότητα. Η σώρευση όμως αυτή ενέχει τον κίνδυνο επιβολής διπλών κοινωνικοασφαλιστικών εισφορών στον ενδιαφερόμενο για το ίδιο εισόδημα, με αποτέλεσμα να περιέρχεται σε μειονεκτική θέση ο εργαζόμενος ο οποίος άσκησε το δικαίωμα ελεύθερης κυκλοφορίας που κατοχυρώνει το δίκαιο της Ένωσης, πράγμα που, ασφαλώς, αντιβαίνει προδήλως προς τους σκοπούς του κανονισμού 1408/71.

55 Όπως έχει αποφανθεί το Δικαστήριο όσον αφορά το άρθρο 14δ, παράγραφος 2, του εν λόγω κανονισμού, το άρθρο αυτό επιβάλλει στα κράτη μέλη την υποχρέωση να αντιμετωπίζουν τους εργαζομένους που υπάγονται στις διατάξεις του άρθρου 14γ, στοιχείο β', κατά τρόπο που να μην εισάγει διακρίσεις σε σχέση με τους εργαζομένους που ασκούν το σύνολο των δραστηριοτήτων τους σε ένα μόνον κράτος μέλος (βλ. απόφαση της 9ης Μαρτίου 2006, C-493/04, Piatkowski, Συλλογή 2006, σ. I-2369, σκέψη 27).

56 Για τον σκοπό της ερμηνείας της έννοιας «τόπος άσκησης» ως έννοιας του δικαίου της Ένωσης, υπενθυμίζεται ότι, κατά πάγια νομολογία, ο προσδιορισμός της σημασίας και του περιεχομένου εκφράσεων ως προς τις οποίες το δίκαιο της Ένωσης δεν παρέχει κανέναν ορισμό πρέπει να πραγματοποιείται σύμφωνα με το σύνηθες νόημά τους στην καθημερινή γλώσσα, λαμβανομένου υπόψη του πλαισίου εντός του οποίου αυτές χρησιμοποιούνται και των σκοπών που επιδιώκει η ρύθμιση της οποίας αποτελούν τμήμα (βλ., μεταξύ άλλων, αποφάσεις της 10ης Μαρτίου 2005, C-336/03, easyCar, Συλλογή 2005, σ. I-1947, σκέψη 21 και εκεί παρατιθέμενη νομολογία).

57 Συναφώς, ο όρος «τόπος άσκησης» μιας δραστηριότητας πρέπει να γίνει αντιληπτός, σύμφωνα με τη γραμματική ερμηνεία των χρησιμοποιούμενων λέξεων, υπό την έννοια ότι προσδιορίζει τον τόπο όπου, συγκεκριμένα, το ενδιαφερόμενο πρόσωπο εκτελεί τις πράξεις που συνδέονται με τη δραστηριότητα αυτή.

58 Αν όμως γίνει δεκτό ότι τα πρόσωπα που διορίζονται διαχειριστές εταιρίας ή ένωσης υποκείμενης στον βελγικό φόρο εταιριών ή στην ειδική φορολογία των μη εδρευουσών στο Βέλγιο εταιριών ή ενώσεων συνάγεται αμάχητα ότι ασκούν στο Βέλγιο επαγγελματική δραστηριότητα ως ανεξάρτητοι επαγγελματίες, δημιουργείται ο κίνδυνος οι επίμαχες εθνικές διατάξεις που περιλαμβάνουν τη σχετική ρύθμιση να καταλήξουν σε ορισμό της έννοιας «τόπος άσκησης της δραστηριότητας» που δεν ανταποκρίνεται στα συμπεράσματα της προηγούμενης σκέψης της παρούσας αποφάσεως, με αποτέλεσμα να είναι αντίθετες προς το δίκαιο της Ένωσης.

59 Μολονότι αληθεύει ότι το δίκαιο της Ένωσης δεν θίγει την εξουσία των κρατών μελών να ρυθμίζουν τα συστήματά τους κοινωνικής ασφαλίσεως και ότι εναπόκειται στη νομοθεσία κάθε κράτους μέλους να καθορίσει, ελλείψει εναρμόνισης σε κοινοτικό επίπεδο, τις προϋποθέσεις υπό τις οποίες γεννάται το δικαίωμα ή η υποχρέωση υπαγωγής σε σύστημα κοινωνικής ασφαλίσεως, εντούτοις, επισημαίνεται ότι το ενδιαφερόμενο κράτος μέλος οφείλει, κατά την άσκηση της αρμοδιότητάς του αυτής, να τηρεί το δίκαιο της Ένωσης (βλ., μεταξύ άλλων, προπαρατεθείσα απόφαση Piatkowski, σκέψεις 32 και 33).

60 Ασφαλώς, όπως υποστηρίζει η Βελγική Κυβέρνηση, το επίμαχο στην κύρια δίκη τεκμήριο ενδέχεται να έχει ως συνέπεια την πρόληψη της απάτης στον τομέα της κοινωνικής ασφαλίσεως, απάτης συνιστάμενης στην αποφυγή της υποχρεωτικής υπαγωγής στο σύστημα κοινωνικής ασφαλίσεως των ανεξάρτητων επαγγελματιών μέσω τεχνητής μετεγκατάστασης της δραστηριότητας των διαχειριστών εδρευουσών στο Βέλγιο εταιριών. Παρά ταύτα, η επίμαχη εθνική νομοθεσία, στο μέτρο που αναγνωρίζει στο τεκμήριο αυτό αμάχητο χαρακτήρα, υπερβαίνει το απολύτως αναγκαίο μέτρο για την επίτευξη του θεμιτού σκοπού της πάταξης της απάτης δεδομένου ότι καθιστά εν γένει δυσχερέστερο στους ενδιαφερόμενους εργαζομένους να αποδείξουν, ενώπιον του εθνικού δικαστή, ότι ο τόπος άσκησης της δραστηριότητάς τους βρίσκεται στην πραγματικότητα στο έδαφος διαφορετικού κράτους μέλους από εκείνο όπου εκτελούν, συγκεκριμένα, τις πράξεις που συνδέονται με τη δραστηριότητα αυτή.

61 Συνεπώς, η απάντηση που πρέπει να δοθεί στο πρώτο προδικαστικό ερώτημα είναι ότι το δίκαιο της Ένωσης, και ειδικότερα το άρθρο 13, παράγραφος 2, στοιχείο β', και το άρθρο 14γ, στοιχείο β', του κανονισμού 1408/71, καθώς και το παράρτημα VII του κανονισμού αυτού έχει την έννοια ότι αντιβαίνει προς το δίκαιο αυτό εθνική κανονιστική ρύθμιση, όπως η επίμαχη στην κύρια δίκη, η οποία καθιστά δυνατό σε ένα κράτος μέλος να συνάγει κατά τρόπο αμάχητο ότι έχει ασκηθεί στο έδαφός του, από το έδαφος άλλου κράτους μέλους, δραστηριότητα διαχείρισης εταιρίας υποκείμενης στη φορολογία του εν λόγω πρώτου κράτους.

Επί του δεύτερου ερωτήματος

62 Λαμβανομένης υπόψη της απαντήσεως που δόθηκε στο πρώτο ερώτημα, παρέλκει η εξέταση του δευτέρου ερωτήματος.

Επί των δικαστικών εξόδων

63 Δεδομένου ότι η παρούσα διαδικασία έχει ως προς τους διαδίκους της κύριας δίκης τον χαρακτήρα παρεμπίπτοντος που ανέκυψε ενώπιον του εθνικού δικαστηρίου, σ' αυτό εναπόκειται να αποφανθεί επί των δικαστικών εξόδων. Τα έξοδα στα οποία υποβλήθηκαν όσοι υπέβαλαν παρατηρήσεις στο Δικαστήριο, πλην των ως άνω διαδίκων, δεν αποδίδονται.

Για τους λόγους αυτούς, το Δικαστήριο (τέταρτο τμήμα) αποφαίνεται:

Το δίκαιο της Ένωσης, και ειδικότερα το άρθρο 13, παράγραφος 2, στοιχείο β', και το άρθρο 14γ, στοιχείο β', του κανονισμού (ΕΟΚ) 1408/71 του Συμβουλίου, της 14ης Ιουνίου 1971, περί εφαρμογής των συστημάτων κοινωνικής ασφαλίσεως στους μισθωτούς, στους μη μισθωτούς και στα μέλη των οικογενειών τους που διακινούνται εντός της Κοινότητας, όπως τροποποιήθηκε με τον κανονισμό (ΕΚ) 1606/98 του Συμβουλίου, της 29ης Ιουνίου 1998, καθώς και το παράρτημα VII του κανονισμού αυτού, έχει την έννοια ότι αντιβαίνει προς το δίκαιο αυτό εθνική κανονιστική ρύθμιση, όπως η επίμαχη στην κύρια δίκη, η οποία καθιστά δυνατό σε ένα κράτος μέλος να συνάγει κατά τρόπο αμάχητο ότι έχει ασκηθεί στο έδαφός του, από το έδαφος άλλου κράτους μέλους, δραστηριότητα διαχείρισης εταιρίας υποκείμενης στη φορολογία του εν λόγω πρώτου κράτους.

(υπογραφές)